

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ YAYINLARI

1921
TEŞKÎLÂT-I ESÂSÎYE KANUNU
ve
MAKALELER

Hazırlayan
Murat Alper PARLAK

Ankara, 2022

5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'na göre bu eserin bütün yayın, tercüme ve iktibas hakları **Atatürk Araştırma Merkezi**'ne aittir.

Parlak, Murat Alper, 1976-

1921 teşkilat-ı esasiye kanunu ve makaleler/ yay.haz.: Murat Alper Parlak._

Ankara: AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi,2022.

XXII. 287 s. : şkl. ; 24 cm._ (Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu

Atatürk Araştırma Merkezi yayını no: 529)

Kaynakça (s.283-286)

ISBN: 978-975-17-5357-1

1. 1921 TEŞKİLAT-I ESASİYE KANUNU__TÜRKİYE

2. ANAYASALAR__TÜRKİYE__1921

I.E.a. II.Seri

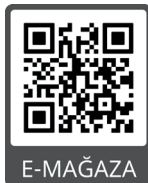
342.561023

İnceleyenler : Prof. Dr. Fahri BAKIRCI
Doç. Dr. Ahmet KILINÇ

Grafik Tasarım : Selen KUYUCU

KİTAP SATIŞ : **ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ**
Mağaza : Bayındır 1 Sok. Nu: 24/6 Kızılay/ANKARA
Kurum : Ziyabey Cad. Nu: 19 Balgat-Çankaya/ANKARA
Tel : 009 (0312) 285 65 11
Belgegeçer : 009 (0312) 285 65 73
web : <http://www.atam.gov.tr>
e-mağaza : emagaza-atam.ayk.gov.tr

ISBN : 978-975-17-5357-1
YAYIN NO : 529

MİLLÎ MÜCADELE'DE İKİ ANAYASALILIK SORUNU VE ESKİ REJİMİN TASFİYESİ SÜRECİ

Doç. Dr. Rıdvan AKIN*

ÖZET

Türk devriminin anayasal gelişim tarihini anlamak için IV. Dönem Mebusan Meclisinin İstanbul'da açılmasından II. Dönem TBMM'nin 431 sayılı yasa ile Osmanlı hanedanını yurtdışına çıkarma kararı verdiği tarihe kadar olan dönemi hukuki bir perspektiften incelemek gerekir. Türk bağımsızlık savaşının temel taşı olan TBMM'nin kuruluşunda elbette bir çok etmen ileri sürülebilir. Ama bunlar içinde en önemlisi son dönem Osmanlı parlamentosunun dağıtılmasıdır. Bu nedenle, Ankara'da meclis toplandığında, bunun özel koşullarda açılmış bir III. Meşrutiyet meclisi olduğunu düşünen mebusların sayısı hiç de az değildi. Hukuk-ı hükümrani fiilen Ankara Konvansiyonuna geçmiş olmakla birlikte 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanununa kadar muğlak bir dönem yaşandı. Ankara'da kuvvetler birliği ve meclis üstünlüğüne dayanan yeni bir rejim kurulduğu yeni anayasa ile somutlaşmış oldu. Bununla birlikte Kanun-ı Esasi'nin TEK ile çelişmeyen maddelerinin yürürlükte olduğu söylem düzeyinde beyan edilmiş olsa da bunun pratik olarak bir anlamı yoktu. 307 ve 308 sayılı TBMM kararları ve 431 sayılı yasa çıkarılana kadar eski rejimin gölgesi yeni devletle birlikte varlığını sürdürdü. Bunu tamamen çözen adım ise 1924 Anayasası olacaktır.

Anahtar sözcükler: Kanun-ı Esasi, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, hukuk-ı hükümrani, meclis üstünlüğü, kuvvetler birliği, eski rejim

* Galatasaray Üniversitesi, Hukuk Fakültesi raakin@gsu.edu.tr

Summary

It is an absolute necessity to go back to the opening of the IV. Term Parliamentary Assembly of Ottoman Empire to understand the history of Turkish constitutional development. As a matter of fact, The completion of the constitutional process extended until the second term of Turkish Grand National Assembly, when the parliament decided to deport the Ottoman dynasty with the law numbered 431. Although “Sovereignty” was actually passed to the Ankara Convention, there was an ambiguous period until the 1921 Teşkilat-ı Esasiye Law. This constitution illuminated the principles of the new regime, which was established in Ankara; depending upon parliamentary supremacy and unity of Powers.

However, it has been announced that the articles of the Kanun-ı Esasi that do not contradict the TEK are still in force. In the point of fact, that didn't mean anything in political sense. In other words, the shadow of the old regime continued to exist with the new state. The step that completely solved this contradiction would be the 1924 Constitution.

Keywords: Ottoman Constitution, first Turkish constitution, sovereignty, parliamentary supremacy, unification of state powers, old regime.

Osmanlı Kanunu Esasisi hukuk-u hükümrani kavramını demokratize eden bir gelişme olmuş, hukuka bağlı idare alanında ciddi bir adım teşkil etmişti¹. İkinci Meşrutiyet döneminde İttihatçılar bu Anayasa üzerinde bir çok değişiklik yapmış, hatta üçüncü dönem Mebusan Meclisi yasama vekaletini uzatmıştı.

TBMM'nin kuruluşu Osmanlı düzenine karşı bir ihtilal olmakla birlikte, Ankara Meclisinin geçici olduğu ve Kanun-u Esasi varolduğuna göre yeni bir anayasaya gerek olmadığı kanaatinde olan mebus sayısı azımsanmayacak ölçüde idi.² Ankara rejiminin anayasal nitelikleri siyasal muğlaklığın giderilmesini gerekli kılmakta idi. Bu nedenlerle 1876

1 Bahri Savcı, “Önsöz”, **Kanunu Esasinin 100. Yıl Armağanı**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1978, s.XIII.

2 Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, **Devirden Devire**, Cilt 1, Bilgi Yayınevi, Ankara 1974, s. 58-61.

Anayasasının yürürlükte olup olmadığı zaman zaman tartışılmıştır.³ Başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere pek çok mebusun Osmanlı Kanun-u Esasi'nin yürürlüğüne ilişkin tutumu ikircikli olmuştur. Örneğin TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa bir konuşmasında, Osmanlı Kanun-u Esasini millete bir şey kazandırmamış, çok şeyler kaybettirmiş, hatta milleti izmihlale sevk etmiş bir paçavra olarak ilan ederken⁴ başka konuşmalarında bu yaklaşıma ters düşen beyanlarda bulunabilmiştir.

Yine, İcra Vekilleri Heyetinin Sureti Teşekkülü'nü ele alan 47 Sayılı Kanunun müzakeresinde ağırlıklı görüş: Ankara meclisinin bir Kanunu Esasi Meclisi olmadığı, Sevr Barışını imzalayan İstanbul Hükûmetinin Kanunu Esasi Hükûmeti olduğu vurgulanmıştı. Bu ifadeler İstanbul'dan siyasi ve ideolojik kopuşu tescil ediyordu.⁵

Bununla birlikte, Kanun-u Esasinin kısmen yürürlükte olduğu çeşitli sebeplerle zımmen veya açıkça belirtilmiştir. Örneğin, Ukrayna Hükûmeti ile akdedilen anlaşmanın tasdiki ile ilgili tartışmada Mersin Mebusu Salahattin Bey, Kanunu Esasi'nin 7., Dahili Nizamnamenin 76. maddesi uyarınca muahade maddelerinin oya konamayacağını, anlaşmanın topluca red ya da kabul edileceğini belirtmiş ve bu argümana itiraz eden olmamıştır.⁶

Kısmi yürürlüğün delillerinden bir başkası, Mustafa Kemal Paşa'dan Tevfik Paşa'ya 30 Ocak 1921 tarihinde gönderilen telyazıda Kanun-u Esasi'nin Teşkilat-ı Esasiye kanunu ile çelişmeyen ahkâmının yürürlükte olduğunun beyan edilmesidir.

Örneğin Başkumandanlık Kanununun 1. maddesinde mebusların yasama dokunulmazlığı hem Teşkilat-ı Esasiye Kanunu hem de Kanunu Esasi ile saklı olduğu “vezâifinden her birinin Kanun-u Esasi ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile hukuk ve masuniyeti teşriyesi tabiatıyla mahfuz” ibaresiyle belirtilme gereği duyulmuş, Kanunun her yenilen-

3 ZC, C.5, 4.11.1336, s.266-267

4 ZC, C.14, 1.2.1337, s.435

5 Mazhar Müfit Bey “İhtilal Hükûmetinin Kanunu Esasisinin olmadığına” işaret ederek İstanbul Hükûmetinden kopuşu ifade edecektir. Doğal olarak bu kopuş Osmanlı Devletinden yeni Türk Devletine geçişin mesajlarını verecektir. Halkçılık Programı ile başlayacak Anayasal sisteme ad koyma çabaları Teşkilatı Esasiye Kanunu ile sonuçlanacaktır. Böylece rejimin hem kendi içindeki dengeleri tanımlanmış, hem de istikbalde gerçekleşecek bazı siyasal gelişme ve değişmelerin yolu açılmış olacaktır. ZC, C.5, 4.11. 1336, s.267

6 ZC, C.18, 16.3. 1338, s.247.

mesinde bu hüküm saklı tutulmuştur.⁷

Teşkilat-ı Esasiye Kanununa kadar hâkim olacak anayasal rejimin esaslarını Mustafa Kemal Paşa’nın 24 Nisan 1920 tarihli konuşması ışığında kabul edilen önergede bulabiliriz.⁸

Buna paralel olarak, 1921 Anayasasında olmayan kamu hakları ve benzeri konularda Meclis, ya 1876 hükümlerini geçerli saymış, veya yeni durum yaratan “meclis kararları” üretmiştir.⁹

1921 Anayasasının kabulünden sonra da iki anayasalı bir dönemin varlığından söz edilmelidir.¹⁰ Asıl anayasa Teşkilat-ı Esasiye Kanunudur; ama, bunun değiştirmedığı hükümleri bakımından Kanun-u Esasi yürürlüktedir. Bu ikilik 1924 Anayasasının 104. maddesi gereği Kanun-u Esasi’-nin yürürlükten kaldırıldığı açıkça ilan edilene kadar devam edecektir.¹¹

Egemenlik anlayışı da Meşrutiyetteki gelişmeleri devam ettirir niteliktedir. Millî hakimiyeti tezi meşrutiyette de vardır. Mebusan Meclisi Başkanı Ahmet Rıza’nın 13 Aralık 1324 tarihli açış nutkunda, Sait Paşa Hükûmetinin 17 Aralık 1327 tarihli beyannamesinde, Selanik Mebusu Cavit Bey’in 23 Temmuz 1328 tarihli nutkunda **hakimiyeti ahali, hakimiyeti millîye, milletin hakimiyeti muazzaması** gibi kavramlara atıflara bulunulması fikrin Osmanlı-Türk toplumuna nüfuz etmekte olduğunu göstermektedir.

Doğal olarak, Millî Mücadele egemenlik anlayışında ihtilalin yaşandığı bir devir olmuştur. Türk Hukuk devriminin öncülerinden Saruhan Mebusu Mahmut Esat Bozkurt’un şu sözleri hakimiyet ile millet iradesini birbirine bağlamaktadır:

“1908 ihtilalinden sonra halîfenin tarihi bir hukuku kalmamıştır. İcrayı hükûmet salâhiyeti 1908 ihtilaliyle tamamen millete intikal et-

7 Tarık Zafer Tunaya, “1876 Kanun-ı Esasî ve Türkiye’de Anayasa Geleneği”, **Tanzimat-tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, s.39.

8 Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi**, Cilt II, Bilgi Yayınevi, Ankara 1992, s.137- 138, s.253.

9 Tarık Zafer Tunaya, “Bağımsız Türkiye Kurucusu Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Sayı 3, Nisan 1997, s.27-28

10 Emin Memiş, “1921 Teşkilatı Esasiye Kanunu Üzerine Doğan İlginç Bir Şekil Sorunu Tartışması ve İki Anayasalı Rejim Olgusu”, Lutfi Duran’a Armağan, **İÜHFD**, sayı-1-3, yıl:9, 1988, s.217-241.

11 Bülent Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri 1789-1980**, Der Yayınları, İstanbul 1995, s.222.

miştir. Bu suretle teşekkül eden Anadolu Hükûmeti önünde İstanbul hükûmetinin mahiyeti kalmamıştır. Trabzonda Hacı Veli Ağa'nın tesis edeceği hükûmetle İstanbulda teessüs eden Tevfik Paşa Hükûmeti arasında fark yoktur".¹²

Türk kamu hukukunda egemenliğin millete geçtiği ve doğrudan doğruya Büyük Millet Meclisi tarafından temsil olunduğunu ifade eden ilk belge 20 Ocak 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunudur. Kavramı Türk hukukunun temellerinden biri haline getiren 307 ve 308 Sayılı TBMM kararlarıdır.

Gerçekte egemenlik zeminin kaydığı, daha saltanat kaldırılmadan Osmanlı Devleti'nin sona erdiği bir hükûmet kararnamesi ile zımnen tescil edilmiştir. Literatürde pek atıfta bulunulmayan **Pasaportlardaki Nam-ı Nami-i Hazreti Padişahi İbaresini Yerine Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti İbaresinin Vaz'ı Hakkında Kararname**'den burada söz etmek uygun olacaktır.¹³ Buna, daha sonra **Senedi Hakanelerin Balasında Mevzu Tuğranın Yerine Türkiye Büyük Millet Meclisi Namı Alisinin İkamisi ve Senedi Mezkure İfade Olunan Hakani Kaydının Ref'i ile Milli Sıfatı Mübeccelinin Vaz'ı Hakkında Kararname** eklenecek egemenlik evrak üzerinde de millileşecektir.¹⁴

Ankara rejimi Teşkilat-ı Esasiye Kanunu değiştirilerek cumhuri esaslara bağlanmadan Devlet Başkanlığı yoktur.¹⁵ Zaten meclis hükûmeti sistemi devlet başkanlığı kurumu öngörmez. Siyasal yapının mantığı bunu gerektirir. Bu sistemde Devlet Başkanı yerine bütün iktidarları kendinde toplayan Meclisin başkanı vardır. TBMM Başkanı bir devlet başkanına ait olması gereken bütün fonksiyonları yerine getirmektedir. TBMM Başkanının **"meclis namına vaz'ı imza"** yetkisi gerçekte devletin temsili anlamına gelmekte, Vekiller Heyetinin kararlarını tasdik edişi ise parlamenter rejimde devlet başkanı yetkilerine denk düşmektedir.

TBMM'nin açılışından cumhuriyete gidişin ana duraklarını, Nisab-ı Müzakere Kanunu, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ve İcra Vekilleri Heyeti ile ilgili kanunlar oluşturmaktadır.

Bunlar içinde Teşkilat-ı Esasiye Kanunu rejim açısından en büyük

12 GCZ, C.I, 5.2.1337, s.388.

13 **Düster** 3, Cilt III, Mayıs 1338, no.1576, s.818.

14 **Düster** 3, Cilt.III, 28 Teşrinisani 1338, no.2032; s.167-168.

15 Orhan Aldıkaçtı, **Demokrasilerde ve Türkiye'de Devlet Başkanlığı**, İstanbul 1960, s.21.

ehemmiyete haizdir. Belirtilmelidir ki 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Osmanlı anayasacılığından Türk(iye) anayasacılığına geçişin en önemli belgesidir.¹⁶ Bu belge, devlet iktidarını üç temel organ üzerinde somutlaştırma eğilimi göstermiştir: 1. TBMM, 2. TBMM Riyaseti, 3. İcra Vekilleri Heyeti.

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun TBMM genel kuruluna inişi ve müzakeresi esnasında atılan adımları özetlemek gerekirse, 15 Mayıs 1920' de kurulan Anayasa Komisyonu (Kanun-u Esasi Encümeni) 18 Ağustos'ta "**Büyük Millet Meclisinin Şekil ve Mahiyetine Dair Kanun**" başlığı ile 8 maddelik bir kanun teklifini genel kuruluna indirmiş; TBMM ve onun hükûmetini geçici sayan "*Büyük Millet Meclisinin Mahiyetine Dair Mevadi Kanuniye*" adını alan taslak 22 Ağustos'ta tümüyle reddedilmiştir.¹⁷ Meclis kendisini geçici saymamıştır.

5 Eylül 1920' de bir ön anayasa niteliğindeki Nisab-ı Müzakere Kanunu kabul edilmiş, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu 18 Eylül günü bir Hükûmet tasarısı (layiha) olarak tartışılmaya başlanmıştır.

Layihanın millî egemenlik ve kuvvetler birliği prensiplerini içeren 1 ve 2. maddeleri tartışmasız kabul edilmiştir. Egemenlik anlayışı saltanat ve hilafet hukuku ile açıkça çelişkili olmasına rağmen bu sorun bir madde-i münferide ile (iktidar ve muhalefet bloklarının örtülü konsensüsü ile) geçiştirilmiştir. Bu geçici madde ise Nisab-ı Müzakere Kanununun 1. maddesine göndermede bulunarak hilafet ve saltanat konusuna ilişilmemiştir.¹⁸

İçî boşaltılmış saltanat hukuku yerine TBMM'nin egemen iradesinin geçişi bazı siyasi pürüzleri beraberinde getirmiştir. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu taslağında "Türkiye Halk Hükûmeti" ifadesinin kullanılması üzerinde durulmaya değer bir siyasi tercih olmalıdır. Hiç kuşku yoktur ki Halkçılık (kökenleri Rus Narodnizmine kadar gitmektedir) TBMM'nin kendisini tanımladığı ideolojidir. Bu ideoloji, meşrutiyetten cumhuriyete devamlılık arzeden fikir hareketleri içinde en güçlü olanıdır.

Sonuç itibariyle, Vekiller Heyeti Tasarının 3.maddesinde geçen

16 Bülent Tanör, "**Teşkilat-ı Esasiye Kanunu**", **Birinci Meclis**, ed:Cemil Koçak, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1998, s.75

17 Tevfik Bıyıklıoğlu, "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Yapısı ve İhtilalci Karakteri", **Belleten**, Cilt XXIV, Ekim 1960, ss.20-22.

18 Ergun Özbudun, **1921 Anayasası**, ADTYK Yayını, Ankara 1992, s.24-26.

“Türkiye Halk Hükûmeti BMM tarafından idare olunur ve TBMM Hükûmeti ünvanını taşır” ibaresinin ilk cümlesi Encümende 8. madde haline gelmiş ve nihayet, Türkiye Devleti BMM tarafından idare olunur şeklinde değiştirilmiştir.¹⁹

Türkiye Devletinin bir Halk Hükûmeti tarafından idare edildiği ifadesinin metinden çıkarılmasına sol eğilimli Şeyh Servet Efendi'nin itirazı oldukça anlamlı olmalıdır.²⁰

Anayasal düzeyde kıymeti haiz bir düzenlemenin hangi çoğunlukla görüşülüp karara bağlanacağı meclisin daha yasama faaliyetine başladığı ilk günlerden itibaren tartışma konusu olmuştu.

Bu bağlamda, İcra Vekillerinin Sureti İntihabı Hakkında 3 Sayılı Kanun, kabul edilme usulü itibariyle özellikler taşımaktadır. Tasarının görüşülmesi sırasında bazı üyeler, konunun anayasa değişikliği niteliği taşıdığı, dolayısıyla salt çoğunlukla değil nitelikli çoğunlukla (mevsuf) tayini-i esamî ile (ad okunarak) oylanıp kabul edilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Önerge benimsenmiş ama oylamada yetersayı bakımından farklı bir yol tutulmuştu. Oylamaya katılanların salt çoğunluğu karar için yeterli sayılmamakla birlikte, üye tam sayısının 2/3 oyu yerine oylamada bulunanların 2/3 sinin oyu yeterli bulunacaktı. Mecliste yaşanan nisap sorunları ve devamsızlık düzeyi TBMM üye tamsayının nitelikli çoğunluğu ile anayasa değişikliğini sağlayacak kanunu çıkarmaya hiçbir zaman olanak vermeyecekti.²¹

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu görüşmelerinde aynı sorunla karşılaşılacaktır. 1920'nin 18 Kasımından başlayarak tam iki ay süren görüşmeler 20 Ocak 1921'de bitirildiğinde²² Ankara'da anayasayı nitelikli çoğunlukla kabul edecek bir çoğunluk bulunmuyordu. Eğer üçte iki çoğunlukla kabulü gerekli kılınsa idi; 244 üyenin olumlu oyu gerekirdi ki bu neredeyse imkansızdı.²³ Zaten Nisab-ı Müzakere Kanunu ve Namzetlik Kanunları da anayasal düzeni değiştirir mahiyette olmalarına rağmen basit çoğunluk ile kabul edilmişlerdi.

Bütün bu faktörler dikkate alındığında, 1921 Anayasasının, görüşme ve kabul usulü itibariyle, Türk Anayasa tarihinin tek yumuşak ana-

19 ZC, C.5, 18.11.1336, s.372-373.

20 ZC, C.5, 18.11.1336, s.373.

21 Özbudun, *Anayasa*, s.9, 48; Tanör, *Osmanlı*, s.198.

22 Velidedeoğlu, *Devirden*, s.58-61.

23 Özbudun, *Anayasa*, s.47-48.

yasası olduğuna hükmedebiliriz. Kendi değişiklikleri hakkında özel bir yöntem saptamamış, kabul yetersayısı diğer yasalardan farksız olmuş, katı anayasalar için öngörülen kurallar uygulanmamış, olağan yasalar için varolan usuller izlenmiştir. Anayasanın tümü son oylamada işari oy ile kabul edilmiştir.²⁴

1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanununun yumuşak bir anayasa olduğu kendisini değiştiren yasalar söz konusu edildiğinde daha belirginleşir. Bir kere, İcra vekillerinin Sureti İntihabına Dair Kanun Vekiller Heyeti Reisinin TBMM tarafından gizli oyla seçilmesini hükme bağlarken, 1921 Anayasasının İcra Vekilleri Heyeti riyaseti ile ilgili maddesini basit çoğunlukla değiştirmiş oldu. Yine madde-i münferidenin Nisab-ı Müzakere Kanunu çerçevesinde yorumlanması ve seçim kararı alınması TBMM'nin kurucu niteliğine ve TEK'nun yumuşak anayasa olmasına bağlanmalıdır.²⁵

1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Türk anayasa tarihinin yerel yönetime en fazla ağırlık veren anayasasıdır. Bu özel önem halkçılık ilkesi ile açıklanabilir.²⁶ Bu Anayasada merkezîyet usulü sınırlı, yerinden yönetim asli ve geneldir.²⁷ 24 maddelik bir metin olan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu 14 maddesini, yani yarıdan çoğunu yerinden yönetim ilkelerine ayırarak yerel demokrasiyi hayata geçirmeye çalışmıştır.²⁸

TBMM'nin ideolojik olarak atası Fransız Konvansiyonudur. Konvansiyon kavramı ilk kez 24 Haziran 1793 Fransız Anayasasında geçmesi nedeniyle meclis hükûmeti *gouvernement conventionelle* olarak tanımlanmıştır. Fransız siyasal rejiminin evrim çizgisi içinde, 1793 Montagnarde Anayasasından başka, 1848 Anayasası, III. Cumhuriyet Anayasasının (1871-1875) yanı sıra, 1946'da kurulan IV. Cumhuriyetin ilk anayasasında da mevcuttu.

Bu sistem kuramsal olarak yürütmeyi basit bir vekalet ilişkisi ile kendine bağlarken, realitede tam tersi bir durum ortaya çıkabilir; Meclis hükûmeti öylesine nazik bir platform üzerindedir ki, bu platform üstünde bir kişinin, komitenin veya bir partinin otokratik yönetimi çı-

24 Tanör, **Osmanlı**, s.207.

25 Tunaya, **Bağmsız**, s.28.

26 Özbudun, **Anayasa**, s.43.

27 Tanör, **Osmanlı**, s.220.

28 Rıdvan Akın, "1920'ler Anadoluşunda Yerel Demokrasi Girişimi:İdare-i Kur'a ve Nevahi Kanunu Layihası", **Toplumsal Tarih**, Sayı:32, Ağustos 1996, s.40.

kabilir.²⁹

Bu dönemde iktidar zeminin yürütme (fiilen Kemalist parti) lehine değiştiğini sayısal veriler de kanıt teşkil etmektedir. E. Özbudun'un hesaplamalarına göre, 23 Nisan 1920-28 Şubat 1921 arasında çıkan yasaların (104 adettir) 83'ü (%79.8'i) İcra Vekilleri tasarısı, gerisi %20 .2'si yani 21 adedi TBMM üyeleri tarafından verilen kanun teklifleridir.³⁰ Bu durumu ortaya çıkaran siyasal gelişme, 23 Mayıs 1921'de Müdafaa-ı Hukuk Birinci Grubunun kurulmasıdır. Bu grup sayesinde yürütme, Kemalist partiye bağlı bir çoğunluk hükûmeti haline gelirken, fiilen parlamenter yapıya yaklaşmıştır.

Türkiyede devlet erkleri arasında tam kuvvetler ayrılığı prensibinin varlığından 1961 Anayasasına kadar söz etmek güçtür. Bununla birlikte 1924 Anayasası ile konvansiyon hükûmeti modelinden uzaklaşıldığını ifade etmek lazımdır. E. Özbudun 1924 ile meclis hükûmeti ile parlamen-tarizm arasında karma bir sistem kurulduğunu ileri sürmektedir.³¹

Ankara hükûmeti kurulduktan sonra İzzet ve Salih Paşalar, eski Se-fir Cevat, Ziraat Nazırı Hüseyin Kazım (Kadri), hukuk müşaviri Münir (Ertegün), Hoca Fatin Efendi'den oluşan İstanbul Heyetiyle yapılan Bilecik Mülakatı, İstanbul'dan Ankara'ya yönelik bir yakınlaşma çabası olarak yorumlanmalıdır.³² Böyle olmakla birlikte, TBMM ve onun hükûmeti kendi siyasi varlığını tescil ettirmek için İstanbul Hükûmeti-nin idari ve siyasi tasarruflarına karşı tavizsiz davranmıştır.

Sonuçta 16 Mart 1336 (1920) tarihinden itibaren **İstanbul Hükûmetince Aktedilen Bircümle Mukavelat, Uhdat ve Sairenin Keenlemyekun Addi hakkında 7 Sayılı Kanun** çıkarılarak, bu tarih önce-sindeki hukuk ve düzenlemelerin Ankara'yı bağlayacağı ifade edilerek, Meclis kendini tek meşru siyasi otorite saymıştır.³³

Başlangıçtaki muğlak tutumun sebebi, işbirlikçi Damat Ferit Hükûmeti dışında herkesin teveccühünü kazanmış Ali Rıza Paşa ve Ahmet

29 Karl Loewenstein, **Political Power and The Governmental Process**, (Chicago Press, 1965) s.83.

30 Özbudun, **Anayasa**, s.72.

31 Özbudun, **Anayasa**, s.72-73.

32 **GCZ**, C.III, 6.3.1338, s.30

33 Bundan da çıkan anlam şudur ki diğer mevzuat ve hükümet tasarrufları Ankara tara-fından kabul edilmiştir. İki maddelik kanunun metni incelendiğinde “..Büyük Millet Mecli-si'nin tasvibi haricinde İstanbulca aktedilmiş... imtiyazat ve maadin ferağ ve intikalatı ..keenlemye-kundur.” ifadesi bunu göstermektedir. Bkz. **Düstur**, 3, Cilt.1, 7 Haziran 1336, s.16.

İzzet Paşa kabinelerinin aldıkları kararların geçersiz sayılması konusunda tereddüt hasıl olmasındır.

Bu radikal önlemleri **Damat Ferit Paşa ve Rûfekası Hakkında 16 Sayılı³⁴ İstanbul Hükûmetince Yapılan Terfilerin Keenlemeyekun Olduğuna Dair 17 Sayılı Heyeti Umumiye Kararı³⁵ ile Şura-yı Saltanatta Sevr Anlaşmasının İmzası Yönünde Oy Kullananların Hiyanet-i Vataniye Suçu ile İtham Olunmasına ve Gıyablarında Hüküm Verilmesi Hakkında TBMM Kararı** takip edecektir.³⁶

Sonuç itibariyle, bu çerçevede verilen TBMM kararlarının İstanbul hükûmetinin Osmanlı bürokrasisi içindeki bakiye iktidarını tamamen yok ederek Ankara'yı tek iktidar odağı yapma kararları olduğu besbellidir.

Türk istiklal savaşı saltanata karşı millî otoritenin dini otorite ile birleşmesi noktasında çizilen bir savunma stratejisi ile başlamıştı. Buna göre siyasi kudreti temsil eden TBMM aynı zamanda hilafeti kendi bünyesinde toplamalıydı. Bu meclis, **meclis-i mebusan-ı mukaddes** olmalı ve **bir encümen-i şura** olarak devleti idare etmeli idi.³⁷ Hilafet ve saltanatın özdeş olarak algılandığı bu dönem bir süre sonra aşılacak, konu farklı mecralarda ele alınmaya başlayacaktır. Hanedan ve saltanat rejimi hakkında olumsuz görüşler, birden bire ve sadece millî kurtuluş savaşı konjonktürü ile ortaya çıkmış değildir. Batı'dan Doğuya doğru yürümekte olan Fransız Devriminin cumhuriyetçi idealleri, telaffuz edilmeksizin en muhafazakar mebusları bile meşrutiyetten itibaren etkilemiştir.

Buna ilaveten, monarşinin güç kaybederek, etkisizleşmesi konusunda İttihat ve Terakki hükûmetlerinin aldığı tedbirlerin azımsanmaması gerekir. Bu bağlamda hanedan mallarının geçirdiği evrim Osmanlı aristokrasinin adım adım yıkılış öyküsünü anlatmaktadır. Meşrutiyetten beri parlamenterlik yapan Doktor Rıza Nur'un hanedan mallarına ilişkin konuşması saltanatın nasıl sallandığını göstermektedir: Rıza Nur, Abdülhamid'in hallinden sonra "*Servet-i Şahane ve Hakk-ı Millet*" başlığını taşıyan bir kitap yazmıştır; bu kitapta hanedan mallarından bir

34 ZC, C.1, 19.5.1336, s.342-344.

35 **Düstur**, 3, Cilt.I, 24 Mayıs 1336, s.10.

36 "Şurayı Saltanat ve Sevr Muahedesi Hakkında Heyeti Umumiye Kararı", **Düstur**, 3, Cilt I, 19 Ağustos 1336, s.48.

37 Çetin Özek, "Türk Anayasa Hukukunda Laiklik Kuralı ve Gelişimi", **İÜHFİM**, Cilt XXIV, 1959, s.100-101.

kısımının hazine-i hassadan alınarak hazine-i maliyeye intikal ettirilişi anlatılmaktadır. Bu hanedan mallarının millete intikal etmesi anlamına gelmektedir.³⁸

Bu tartışmalardan birinde, halkçılık gereği aristokrasinin kabul edilemeyeceğinden söz eden mebuslar, gerçekte salt hanedan mallarının maddi temellerini değil saltanatın ideolojik temellerini biraz daha zayıflatmışlardır. Buradan hanedan çiftliklerinin halkçılık ideolojisinin zorunlu bir sonucu olarak satışı noktasına ulaşan mebuslar “**Hazine-i hassasın kendine ait mülkü olmasını doğru bulmadıklarını**” açıkça belirteceklerdir.³⁹

Osmanoğulları hanedanının sonunun yaklaştığı, daha saltanat kaldırılmadan mallarına TBMM tarafından vesayet rejimi uygulanmaya başlanması ile iyice belirginleşmiştir. Hanedan malları konusunu 46 Sayılı Kanun ayrıntılı düzenlemiştir. TBMM yönetimi, içinde binlerce köylünün yaşadığı, yüzbinlerce dönüm arazisi olan Eskişehir Çifteler Harası, Çukurova, Aziziye Harası, Malatya Sultansuyu gibi hanedan çiftliklerinin idaresine el koymuştur.⁴⁰

Buna rağmen bazı tereddütler de yok değildir. Müzakerelerde hanedan mallarının idaresinin “niyabeten mi? muvakkaten mi?” yürütüleceği temelinde bir tartışma açılır. Hükûmet, hazine-i hassa tarafından idare edilen çiftlikatı, Hazine-i hassaya niyabeten doğrudan tasarrufta bulunma ifadesi ile düzenlemek istemişse de, kanun, “muamelatı tasarrufiye ve idariyenin hakkı istimali muvakkaten hazine-i maliyeye verilmiştir” şeklinde çıkmıştır.⁴¹

Bu vesayet rejimi bütçe kanunlarında **hanedan malları kalemi** adı altında varlığını sürdürmüştür. Örneğin Çifteler Çiftliği Harası ve Aziziye Harası gelir ve giderleri ile veliaht, şehzade, selatin maaşlarına (karşılığı münakale edilmek üzere) atıf bütçe kanunlarında görülmektedir.⁴²

307 Sayılı Osmanlı İmparatorluğunun İnkıraz bulup Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Teşekkül Ettğine Dair TBMM

38 GCZ, C.III, 6.3.1338, s.35.

39 ZC, C.5, 1.11.1336, s.240.

40 ZC, C.21, 2.7.1338, s.213-224.

41 ZC, C.5, 1.11.1336, s.234-240.

42 ZC, C.8, 26.2.1337, s.435-436.

Kararı⁴³ ile 308 sayılı Türkiye Büyük Millet Meclisinin Hukuku Hakimiyet ve Hükümrininin Mümessili Hakikisi Olduğuna Dair TBMM Kararı Osmanlı saltanatını sona erdiren tasarruflar olarak Türk Anayasa Hukukuna geçmişlerdir.⁴⁴

Eski rejimin tasfiyesinde Ayan Meclisi'nin kaldırılışına da temas edilmelidir. Türk kamu hukuku literatüründe bu Meclis yeterince ilgi görmemiştir. Oysa ki kurulduğu 1876'dan resmen kaldırıldığı 1922 yılına kadar Osmanlı anayasal düzeninin önemli bir kurumu olmuştur.⁴⁵

İstanbul hükûmetinin tasfiyesinden sonra Ayan Meclisinin statüsü TBMM'de tartışılmıştır. Ankara rejimi açısından İstanbul'da kalan kurlardan hangilerinin meşru kabul edildiği Çorum Mebusu Ferit Bey tarafından açıklığa kavuşturulacaktır. *"..bütçede zikredip yanına sıfır konulanlar"*, bunlar arasında Ayan Meclisi yoktur. Teşkilat-ı Esasiye Kanununda atıfta bulunulmayan Heyet-i Ayan'ın 1876'da başlayan öyküsü⁴⁶ Ankara Hükûmeti adına Refet Paşa'nın Ayan Başkatibi (Ayan Meclisi Genel Sekreteri) Seyit Beyi makamına kabul ederek, Teşkilat-ı Esasiye Kanununda Ayanın mevcut olmadığını, ve TBMM tarafından tanınmadığını bildirmesi ile sona erecektir.⁴⁷

Hilafet meselesine gelince, hemen belirtilmelidir ki-salt dinsel bir otorite olarak düşünülse bile bu makam Dünya savaşı yıllarında oldukça yıpranmıştı.

Böyle olmakla birlikte Meclis yeni kurulduğunda halife sultanla ilişkisi ikirciklidir. Mustafa Kemal Paşa gizli celselerde **"halife-i mu-**

43 **Düstur**, 3, Cilt.III, 30 Teşrinievvel 1338, no.307, s.149; ZC, C.24, 30.10.1338, s.269-296, s.298.

44 **Düstur**, 3, Tertip, Cilt.III, 1-2 Teşrinisani 1338, no.308, s.152-153; ZC, C.24, 1.11.1338, s.304-315.

45 Abdülhamit Meclisi Mebusanı dağıtmasına rağmen Ayan Meclisini korumuştur. Sultan tarafından Başkanlığına tayin ettiği Server Paşayla birlikte kaydı hayat tayin edilen Osmanlı Senatosu üyelerinin ödenekleri 1908'e kadar ödenmiş, atıl bir kurum gibi görünmesine rağmen devlet protokolündeki yerlerini daima korumuşlardır. 27 üye ile kurulan Ayan, 1908 Meşrutiyetinde üç kişi ile temsil ediliyordu. Kanun-u Esasi'nin iadesi ve Mebusan Meclisi seçimlerinin başlatılması üzerine, zaman içinde boşalan üyelikler 17 Aralık 1908'de yenilerinin tayini ile Ayan Meclisi Anayasal sistem içinde yerini yeniden kazanarak canlandırılmıştır. Ayanın üye sayısı 1910 yılına ait Devlet salnamesinde 49, 1911 yılına ait Salnamede ise 53 olarak gösterilmektedir.

46 Yine de çoğu eski nazırlardan oluşan bu yaşlı devlet adamlarının korunması gerektiğini düşünmeyenler de eksik değildir "müktesep emeklilik hakları" saklı kalacaktır. ZC, C.25, 6.12.1338, 9.12.1338, s.217, 219.

47 ZC, C.25, 6.12.1338, 9.12.1338, s.236.

kaddesemiz efendimiz hazretleri edayı salat için camiye gittikleri zaman kendilerini muhafaza eden kıtaati askeriye islam askeri değildir. İngiliz askeridir.” sözleri ile esir sultan argümanına dayanmayı tercih ederken,⁴⁸ TBMM, bir genel kurul kararı ile, Antalya Mebusu Hamdullah Suphi Bey’in kaleme aldığı “Halife ve Hakanımız Efendimiz” hitabı ile başlayan beyannameyi kabul etmiştir. Bu beyannameye halife sultan millî direnişi desteklemeye davet edilmiştir.⁴⁹

Ankara’da genel hava makama saygı duyulduğu ama makamı işgal edenin tutumunun onaylanmadığı yönündedir. Vahdettin dışında Veliâht Abdülmecid Efendi’den başlayarak hanedanın diğer üyelerinin, TBMM karşı tutumunun katı olduğu söylenemez. Hatta askeri başarılarına paralel olarak tereddütlü bekleyişin açık desteğe dönüştüğünü bile söyleyebiliriz. Mustafa Kemal Paşa tarafından saltanat ihtirası ile itham edilen Veliâht Abdülmecid Efendi Ankara Hükûmeti ile iyi ilişkiler kurmaya çalışmıştır.⁵⁰ Veliâhtın TBMM Başkanlığına gönderdiği bir mektupta Ankara meclisini **Meclis-i Kebir-i Milli** ifadesini kullanarak meşrulaştırıcı bir yaklaşım benimsediği gözlemlenmiştir.⁵¹

Hanedanın diğer mensuplarına gelince, Vahdettin’in millî mücadeleye karşı yürüttüğü sert ve tavizsiz tutuma rağmen ılımlıdır. Hatta Muş Mebusu İlyas Sami Bey millî hükûmeti destekleyen şehzadelerin Ankara’ya davetlerini istemiş ve destek bulmuştur; fakat, Hükûmet siyasi bir karışıklığa meydan vermemek gerekçesiyle İnebolu’ya kadar gelen Abdülmecid’in oğlu Şehzade Ömer Faruk Efendi’yi İstanbul’a iade etmiştir.⁵²

Saltanatın kaldırılmasından sonra, Saltanatsız Halife Vahideddin Efendi’nin halli çok itinalı bir İslam hukuku zeminine oturtulmuştur. İlmiye kökenli Kangırı Mebusu Tefik Efendi’nin “Kafiri veli ittihaz eden bir adamdan mümine halife olamaz, mahludur” yorumuna,⁵³ Şerriye Vekili Mehmet Vehbi Efendi’nin Meclis Başkanlık Divanından okutulan fetvasında geçen “*halifenin hal ve aktine memur olan meclisi alinizdir*” ifadesi devlet modelinin Meclisli fiili bir cumhuriyete din-

48 GCZ, C.I, 24.4.1336, s.9.

49 Velidedeoğlu, **Devirden**, s.25.

50 GCZ, C.II, 24.12.1337, s.525-526.

51 GCZ, C.II, 24.12. 1337, s.522-527.

52 Utkan Kocatürk, **Atatürk ve Türk Devrimi Kronolojisi**, TİTE Yayınları, Ankara 1973, s.176.

53 GCZ, C.III, 18.11.1338, s.1045.

sel temalarla nasıl dönüştüğüne işaret etmesi bakımından son derece ilginçtir.⁵⁴

Netice itibarıyla, Vahdettin'in halli bir TBMM kararı ile gerçekleşmiştir.⁵⁵ Meclis kendini Şerîye Vekilinin fetvasında belirttiği üzere “*ehli hall vel akte*” yetkili bulmuş,⁵⁶ halledilen Vahdettin'in yerine 18 Aralık 1922'de 148 oyla Abdülmecid Efendi'yi halife seçmiştir. Hilafetin kaldırılmasında etkili rol oynayacak olan Adliye Vekili Seyit Beyin hakkında “*fevkal hükümet bir makamı siyaset değildir*” dediği hilafet, saltanat kaldırıldıktan sonra içi boşaltılmış bir kurum haline dönüşecektir.

Vahdettin'in İstanbul'u terki ve yeni halife seçildikten sonra “*Hilafet kadrosu*” diye bir kavram ortaya atılmıştır. Bu kavram Hanedandan kimlerin ne kadar maaş alacağını tespit edişi itibarıyla ilginç sayılmalıdır. Sultan kaçmıştır, ama hanedan İstanbuldadır, Meclis'in onu bir süre daha tarihi bir emanet olarak algılamaya devam edeceği anlaşılmaktadır.⁵⁷

Abdülmecid'i halife seçen Meclis, bu kez yaptığı seçimin siyasi anlamını çözümlmeye çalışacaktır. Karahisarlı Şarki Mebusu Mustafa Bey'in “Hilafet makamına Ankara'da Meclisin toplandığı gün Gazi'yi seçmeliydik” sözleriyle başlattığı tartışma ve sorduğu soru çok özel bir önem taşımaktadır: “*Şimdi reis-i hükümet Gazi mi? Abdülmecit Efendi mi oluyor?*”.⁵⁸

O arada hilafet teorisi üzerinde ilmiye kökenli iki mebus, Hacı Mustafa Efendi (Ankara) ile İsmail Şükrü Efendi (Karahisarlı Sahip) arasında sert bir tartışma çıkmış; tartışma biat törenine ilişkin şekil şartları zemininde yapılmaya başlanır.

Bolu Mebusu Tunalı Hilmi Bey'in seçilmiş halifenin Ankara'ya kadar gelerek meclis önünde yemine davet edişi zahiri devlet başkanlığı imajına denk düşen bir öneri olarak dikkat çekmektedir.⁵⁹ Bu önergeye destek mahiyetinde olmak üzere İkinci Grup mebuslarından Kara Va-

54 GCZ, C.III, 18.11.1338, 1046, 1053.

55 **Düstur**, 3, Cilt III, 18 Teşrinisani 1338, no.313, s.164.

56 Hüseyin Hatemi, **İslam Hukukunda Devlet Yapısı**, Hareket Yayınları, İstanbul 1970, s.101-104.

57 ZC, C.25, 6.12.1338, 9.12.1338, s.236.

58 GCZ, C.IV, 5.3.1339, s.144-145.

59 GCZ, C.III, 18.11.1338, s.1048.

sıf, Ziya Hurşit, Hakkı Hami, Salahaddin beylerin ortak bir önerge ile “Halife seçilecek kişinin muvakkaten Ankaraya gelerek işgalden kurtuluncaya kadar Ankarada kalmasını” istemeleriyle başlayan tartışma⁶⁰ Tunalı Hilmi Bey ile Salahaddin Bey arasında saçak öpme kavgasına dönüşecektir.⁶¹ Bu kavgada geçen karşılıklı ithamlar gerçekte egemenliği eline alan gücün geçmişle köprüleri atma sıkıntısını yansıtmaktadır.

Sonuçta Meclis Halifenin Ankaraya çağırılması yerine “**Abdülme-cid Efendi Nezdine Bir Heyet İzamına Dair 314 sayılı TBMM Kararı**” ile tartışmaya son verilmiştir.⁶² Bu karardan sonra TBMM Hükûmeti bir bildiriyle yeni halifeye hükümdarlıkla ilgili hiçbir yetkisinin kalmadığını, bundan böyle Müslümanların halifesi ünvanını kullanacağını hatırlatması devlet başkanlığını ikileme riskinden kaynaklanmaktadır.

Kaldırılmış saltanata rağmen hilafetin bütün yetkilerinden arındırılmış olarak korunmasının bir manasının olmadığı daha halifenin seçildiği oturumda ortaya çıkmıştır. Örneğin Lazistan Mebusu Ziya Hurşit’in “Reis Bey ben kendi hesabıma halife filan istemiyorum” itirazı, Bitlis Mebusu Yusuf Ziya Beyin” İslamiyette saltanat yoktur. İslamiyet cumhuriyet halk üzerine müesses bir mecmuai hakimiyettir”⁶³ ifadeleri İkinci Grup kadrolarının ağzından daha o zaman “cumhuriyet ilan” edilmiş oluyordu.

Böylece Türkiye Devleti bir süre daha dünyevi yetkisi olmayan zahiri devlet başkanı halife ile TBMM Başkanını aynı zaman dilimi içinde yaşatmıştır. Cumhuriyetin ilanı Mustafa Kemal Paşa’nın fiili devlet başkanlığının parlamenter devlet başkanlığına yaklaştırılması sonucunu doğurmuş, Ankara’da Türkiye Cumhuriyetinin cumhurbaşkanı, İstanbul’da muhalefetin etrafında kenetlenmeye çalıştığı hilafetin varlığı gittikçe eşyanın tabiatına aykırı bir durum arz etmeye başlamıştır.

Nihayet, 4 Mart 1924 tarihinde, Adliye Vekili Seyit Bey ve Şeyh Saffet Efendi (Yetkin) ile arkadaşlarının önerisi üzerine **431 Sayılı Hilafetin İlgasına ve Hanedan-ı Osmaninin Türkiye Cumhuriyeti Memaliki Haricine Çıkarılmasına Dair Kanun** ile Hanedanın yurtdışına çıkarılma kararı kesinleşmiştir. Hükûmet 36 erkek 48 kadın 60 çocuk

60 GCZ, C.III, 18.11.1338, s.1059.

61 Tunalı’nın “Saçak öpmek mi istiyorsunuz şeklindeki küçümseyici sorusuna Salahaddin Bey tepki gösterir: saçığı siz öpmüşsünüz. Saçak yüzü görmedim ben.” GCZ, C.III, 18.11.1338, s.1057.

62 **Düster**, 3, Cilt III, 20 Teşrinisani 1338, no.314, s.166, ZC, C.25, 20.11.1338, s.12-17.

63 GCZ, C.III, 18.11.1338, s.1050-51.

144 kişiden oluşan hanedanı kanunun öngördüğü öncelikler çerçevesinde Türkiye Cumhuriyeti sınırları dışına çıkarmıştır. Kanunun 8. ve 9. maddeleri padişahların kişisel mallarını kamulaştırmış, saltanattan kalan bütün emval-i metruke millete intikal etmiştir.